

אי-אפשר לקבוע באופן היסטורי את התאריך המדויק של הטבעה זו. על-כט' פנים מחייבת טביעה זאת לטביעה ברונזה מסוימת הטיפוס או לטביעה שתיכוף אחרת. מוחן כתבי יוסף בן מתתיהו אין להסיק באיזו תקופה משפטונו של אלכסנדר ינאי — שכונה הייתה תקופה מלחמות — חל המשבר הגדול. הרמו והידר יש לראות בעובדה כי דוקא המטבעות מהטיפוס זהה, שבהן כתוב תואר המלך. נטבעו אחרידין מחדש, ובטיבועם הם מוצאים אנו את התואר הכהן הגדול. אפשר לשער כי תקופה המעבר האת שהובנו אלה מוצאים אנו את התואר הכהן הגדול. נטבעו ארכנסדר ינאי — בין הפרסים (10) לבין הפלות הפלות מלחמת האחים (11). אולי אז התחולל המשבר הכלכלי והפוליטי שהכריח את אלכסנדר ינאי לחתוך את התואר "מלך" בתואר "כהן גדול". אם הנחה זו נכונה, יש לקבוע את זמן הטבעה (שנים 80-82 לפניהם ספה' ב' בקירותו (12).

אפשר להשוו את המטבעות הנ"ל למטבעה ש' 35 הטרדרכ默ות מעופרת מתקופת מלך בר-כוכבא אשר נמצאו לפנינו שנים רבות. לפי כתובותן ("חרות ירושלים") הן שייכות לשנה השלישית או האחדרונה של המרד. שבה הגיע המשבר הכלכלי בדור השלישי לשיאו. בזמן זה נטבעו מטבעות הכסף והברונזה הרומיות מחדש כמטבעות יהודים אלו. רק מזמן שנאה נגד רומי ונגד התרבות הפלותית המערבית ובכוננה עבריות — לא רק דיווקנו השנוא של קיסר רומי, אלא כפי הנראה גם מפני שזמנם המאך להשמיד את דיווקנו השנוא של קיסר רומי, שางיעו לידיים (בעיקר אשר נוגע לכטף) ברוב המקרים רק בעת שלקחו שלל קופת-מלחמה של האיבר. נרקרים (13) חושב כי מטבעות אלה, אשר לא נטבעו כמטבעה הראשית, אם מעופרת מטבע מהסוג כסף או מוחן הנחה, מראות את כובד המשבר הכלכלי אשר שר או — מצב המכבי לתקופת אלכסנדר ינאי הנידונה לעיל!

(10) גם העובדה כי כתיב השם יהונתן שונה יחד עם טביעת השבון זו ל"גנמן" מוחן ויתור על ה"יהו" מעדית על ההתקרבות אל הפלות. (ראה ברקיס א', ע' 33). אינני יכול להסביר לדעתו של ריבנברג בספרו: מטבעות היהודים, ירושלים תש"ח, ע' 35-36, מס' 18-20, בו הוא קבע כי המטבעות בעלות הכתובת יהונתן או יונתן הכתן הגדול... נטבעו על ידי יהונתן הורקנוס השני. זה האחרון היה יהונתן השני ולא יהונתן.

(11) יוסף, קדמוניות י'ג: י'ד, ב'.

(12) ואולי נטבעו מטבעות אלה באיזו מטבעה קרתנית ולא בירושלים, המטבעה הראשית והעיקרי

של החשמונאים.

(13) כנ"ל א', ע' 82; השווה היל, BMC, 5' CVIII.

הערות למאמרו של א. קינדרל מאת ב. קירשנר

א. — חשובה העובדה שנמצאו מטבעות עופרת אלה, ונגדה גם היא — הן אף דברי מר קינדרל, הן על סמך מראה העיניים — שלפנינו לא זיוופים עתיקים ומגלי שכן לא זיוופים חדשים. כוונתו של המזיך היא להטעה ולמרות — אך מי יטעה בכך פרוטות רגילים מברונזה לבין מטבעות מעופרת שמראיתן (בן-אפרור-כחול) (תכלתי)? אדם עשוי אולי לא לבחין בין מטבעות-עופרת לבין מטבעות-כסף, אך יבחן בין מטבעות-עופרת למטבעות-ברונזה.

ב. — יהיה כדי לבדוק את המטבעות הנידונות, אם מעופרת טהורה הן, או פנינו סגוגות עופרת ועוד מתקת אחרת (בדיל?), לשם קישוי.

ג. — כל זמן שלא תימצאנה מטבעות עופרת מהסוג הנ"ל בשפע רב, דוגמת יתר הפרוטות העבריות, ואמרורים הדברים במספר כה מצומצם של אקסספֶרְרים, הרבה יותר קרובה ההנחה שלפנינו טביות-נסיון גרידא ולא טביעות רג'יות. טביעות נסיון מעופרת הן ידועות מימי-קדם — אמנם על גבי לוחות-עופרת עבים¹⁾. על כל פנים אין לפסק סופית על אופין של המטבעות המתוארות, כל עוד נמנעת האפשרות להשוואות מקיפות.

ד. — לטובת הדעה שטביעות-נסיון שלפנינו, תעיד אולי גם העובדה כי יש בינוין שהרקרים שלהן חלק ל'גמרי' (ר' מס' 3 ברשימתו של מר קינדרר). אין מטבעות רג'יות בזמן ההוא שנטבחו רק מצד אחד. ואשר ליתר המטבעות המתוארות בידי מר קינדרר, הרי נתבעו טביעות הנסיון משני צדדים. (אמנם האפשרות קיימת שנמתקו

כליל' גם הכתובות וגם הציפור בצד החלק).

ה. — ההשערה כי שלפנינו פרוטות העוברות ל'טוחר, אינה מתΚבָּלה כל כך על הדעת מפני שהעופרת, כמו הבהיר, היא מתקת רכה מאוד שאינהיפה ל'עשות ממנה מטבעות שהשימוש בהן גדול ונמשך שנים רבות. העופרת היא רגישה לחשופתם של האויר ולשל החץ. טעמים טכניים ופיסקאלים (השתקנות מהירה ורוצח-מראה אחריו שימוש קצר) הם נגד טביעת מטבעות מעופרת.

(הערה נוספת: מטבעותיו העוברות של מתחיה אנטיגונוס מכילות ל'פי חיקירתו א. ריפנברג פחות מ-70% נחושת ולמעלה מ-27% עופרת. העובדה המוזה והודעה שחילקן העליון של המטבעות האלה מזוז הוא ככלפי החקיקת התחותון, קשורה אולי באחוון הגדל' הזה של עופרת — שהוא פישנים ל'ערך מאשר ביתר המטבעות העבריות — ושהגרם ל'ריכוכו של החומר).

¹⁾ השווה: Schroetter, Woerterbuch der Muenzkunde, p. 78.